ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 2, A Tribute to Assoc. Prof. Dr. İlknur Mangır Karagöz, April 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.838

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 30.03.2020 Kabul Tarihi: 06.04.2020

Atıf Künyesi: Mehmet Evsile, "Türkiye'de Madencilik Alanındaki Gelişmelerin Günlük Hayata Yansımaları (1923-1950)", *History Studies*, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, 12/2, Nisan 2020, s. 427-436.

Türkiye'de Madencilik Alanındaki Gelişmelerin Günlük Hayata Yansımaları (1923-1950)

The Reflection of Developments in Mining in Turkey to The Daily Life (1923-1950)

Prof. Dr. Mehmet Evsile

ORCID No: 0000-0001-5289-8703

Amasya Üniversitesi

Volume 12
Issue 2
A Tribute to
Assoc. Prof.
Dr. İlknur
Mangır
Karagöz,
April
2020

Öz: Türkiye Cumhuriyeti döneminde madencilik sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu konudaki gelişmeler ağırlıklı olarak maden mühendisleri, jeoloji mühendisleri ve iktisatçılar tarafından ele alınarak teknik boyutları ile incelenmiştir. Daha sonraki zamanlarda, konu ile ilgili olarak tarihçiler de çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Yüksek lisans, doktora tezleri ve diğer eserlerde arşiv belgeleri ışığında konunun ayrıntıları ortaya konulmuştur. Tarih çalışmalarında pek fazla kullanılmayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'nde, genellikle bütçe görüşmeleri sırasında milletvekilleri tarafından yapılan konuşmalarda da madencilik hakkında görüşler ifade edilmiştir. İşte biz de bu makalemizde, önceki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'nde kayda geçen konuşmaları taramak suretiyle konunun gündelik hayata yansımalarını tespit ettik. Böylece teknik alanda, akademik alanda üretilen bilgilere ilâve olarak, gündelik hayatı ilgilendiren bilgiler de literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Madencilik, Maden Arama, Petrol Arama.

Abstract: Turkish Republic has experienced great development in mining sector since the Republic was established. These developments have been investigated regarding to the technical point of view by the mining and geology engineers and the ecomomists. In later years, the historians started to deal with the mentioned subject. The details about the subject were described through the investigation of the M.A, Phd thesis and searching the archieve documents in other studies. The Representatives expressed their ideas about mining during the Budget discussions held in the Turkish Grand Assembly and these speeches were recorded into the Turkish Grand Assenbly Records which were not prefered by the historians to produce their articles. In this study, it is tried to determine the reflection of the mining developments in Turkey and its reflections to the daily life by going through the speeches performed by the Representatives recorded in Turkish Grand Assembly Records to contribute to the previous studies. In addition to the knowledge produced in technical and academical fields, the knowledge that interests the daily life is added to the literature.

Keywords: Turkish Republic, Mining, Search for Mine, Search for Oil.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti döneminde madencilik alanındaki gelişmeler, akademik ve meslekî çalışmalara konu olmuş ve pek çok yönü ile ortaya konulmuştur. Bunlardan birinde, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Atatürk’ün, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış törenlerinde yaptığı konuşmalar ve İzmir İktisat Kongresi’nde bu konuda alınan kararlarla madencilik politikalarının ne olacağı hakkındaki tespitlere yer verilmiştir¹. Konu ile ilgili bir meslek kuruluşu olan TMMOB Maden Mühendisleri Odası tarafından hazırlanan bir dokümanda, 1848’den günümüze kadar Türkiye’de madenciliğin geçmişi hakkında bilgiler verilmiştir. Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemlerde madencilik sektörünün durumu hakkındaki bilgiler, üretim miktarları MTA ve diğer kurumların oluşturulması ve madencilikte hukuk mevzuatının geliştirilmesi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir². Türkiye’de maden havzalarının tespiti, maden haritalarının hazırlanması, madencilikle ilgili istatistikî bilgilerin yayınlanması, madenlerin değeri, ihale mevzuatı ve maden ocaklarının hukukî sınırlarının çizilmesi gibi konular, Jeoloji Mühendisleri tarafından literatüre ilâve edilmiştir³.

Madencilik sektörü içinde özel bir yeri olan petrol politikaları hakkında da ayrıntılı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan birinde yapılan tespitlere göre Osmanlı Devleti döneminde çıkartılan kanunlarla petrol alanında insiyatifin yabancı şirketlere verildiği; Cumhuriyet döneminde “Millî Petrol Politikası” tespit edilerek uygulandığı, ancak 1954 yılından itibaren bu alandaki insiyatifin yeniden yabancı şirketlere geçtiği tespit edilmiştir⁴.

Konunun teknik boyutundan başka tarihî boyutu da, konunun uzmanı olan tarihçiler tarafından ortaya konulmuştur. Arşiv belgeleri ve basılı eserlerden istifade edilerek yapılan bir çalışmada 1923-1935 ve 1935-1950 yılları arasındaki dönemde petrol arama ve çıkarma ile ilgili kurumların oluşturulması, açılan petrol kuyuları ve kapasiteleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir⁵. Diğer bir çalışmada da Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de madenciliğin genel durumu ve Atatürk’ün madencilikle ilgili görüşleri ayrıntılı bir biçimde ifade edilmiştir⁶.

¹ Özkan Özdemir, “İkinci Dünya Savaşına Kadar Türkiye’de Madencilik Alanındaki Gelişmeler” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, Sayı:40, Şubat 2017, s.480.

² “Cumhuriyet Dönemi Madenciliğimiz”, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 2009.

³ Ahmet A. Kartalkanat, “Cumhuriyet Döneminde Madenciliğimizin Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası”, *Jeoloji Mühendisliği*, Mayıs 1991, Sayı:38, s.51.

⁴ Uğur Selçuk Akalın-Fuat Tüfekçi, “Türkiye’nin Petrol Politikaları ve Enerji Özelleştirmelerine Bir Bakış”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Yıl:2014, s.52-56.

⁵ Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)”, *Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:20, Yaz 2017, s.148-154.

⁶ Turgut İleri, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madenciliğin Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak 2011, Cilt:19, No:1, s.288-294.

1-Türkiye’de Mevcut Olan ve İşletilen Madenler

Bu konu ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalarda ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Buna göre Türkiye’de var olan madenler şu şekilde tespit edilmiştir:

a-Metal Madenler: Demir, bakır, krom, kurşun, çinko, manganez, alüminyum, cıva, pirit, antimon, volfram, altın, nikel ve molibden.

b-Metal Dışı Madenler (Endüstriyel Maddeler): Kükürt, perlit, fosfat, barit, bar tuzları, manyezit, amiyant (asbest), mermer, tuz, zımpara, lületaşı, granit, titan, sölestit, bentonit, dolomit, pomza, kuvars kumu, fluorit, kaelon, trona (tabii soda), refrakter kil.

c-Enerji Kaynakları: Taş kömürü, linyit, petrol, uranyum, toryum⁷.

2- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nün Kuruluşu

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, 14 Haziran 1935 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilen 2804 sayılı Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu ile kurulmuştur⁸. Bu kanunun çıkartılıncaya kadar ülkemizde mevcut maden varlıkları devlet tarafından keşif ve araştırma konusu olmamıştır. Bazı şahıslar, gördüğü maden kaynakları için, ruhsat alarak işletmişlerdir. Devlet burada noter mevkiinde kalmıştır. Olumsuz rapor verilen bazı madenler için daha sonra olumlu raporlar da alınmıştır. İşlerin böyle yürütülmesinden dolayı, ülkedeki maden varlığı doğru bir şekilde araştırılamamıştır. İşte bu eksikliği kapatmak için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur. Artık Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nün yaptığı araştırmalar sonucunda bulunan maden kaynakları, Etibank’a devredilecek ve bu kurum tarafından işletilecektir⁹.

Cumhuriyet döneminde madenciliğin genel durumu ve takip edilen politikalar hakkında bilimsel çalışmalar yapılmıştır¹⁰. Konunun gündelik hayata yansımaları olarak kabul edebileceğimiz bazı bilgileri de aşağıdaki başlıklar halinde vermek mümkündür.

3-Maden İşletme Ruhsatı

Konu ile ilgili ilk olarak maden işletme ruhsatlarının alınması hususunda yaşanan sıkıntılara dikkat çekilmiştir. Hatay milletvekili Eyüp DURUKAN, bu konuda yaşanan bir olayı Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde anlatmıştır. Buna göre, Kırıkkale ile Keskin arasında Denek mevkiinde bulunan bir kurşun madeni Birinci Dünya Savaşına gelinceye kadar Fransızlar tarafından işletilmiştir. Burada, bu madenin harp sanayiinde

⁷ Turgut İleri, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Madencilik Politikaları (1923-1960)*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019, s.49.

⁸ *T.C. Resmî Gazete*, 22 Haziran 1935, Sayı: 3035 ,s.1378-1380.

⁹ İktisat Vekili Celâl Bayar (İzmir), 26.05.1937, TBMM, *TBMM ZC (5. Dönem)*, Cilt:18, s.279-280.

¹⁰ Turgut İleri, *a.g.e.*, s.37-43.

kullanılabilmesi için araştırmalar yapılmış; Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü’ne işletme ruhsatı verilmesi talep edilmiştir. Ancak maden işletme belgesi verme yetkisinin İktisat Bakanlığı’nda; arama yetkisinin Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nde olduğu cevabı verilerek bu madenin Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü tarafından işletilmesi için ruhsat alınamamıştır¹¹.

Özel teşebbüse maden arama ruhsatlarının niçin verilmediği hakkında da bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birinde şu ifadeler dikkat çekmektedir¹²:

- 1- Yabancı sermayesine paravan olabilirler,
- 2- Maden imtiyazı gibi bir izni spekülasyon konusu yapabilirler,
- 3- Millî ekonominin icapları dikkate almadan, kendi şahsî menfaatleri için kullanabilirler.

Bununla birlikte yabancı şirketlerin 1906 yılında Osmanlı Devleti zamanında çıkartılan Maadin Nizamnâmesi’ne göre aldıkları maden arama ve işletme imtiyazlarını 1950 yılına kadar kullanmış oldukları görülmektedir. Cumhuriyet döneminde Devletçilik politikasına bağlı olarak madenler satın alınıp devletleştirilmişse de, bu işlem bütün madenleri kapsamamıştır. Bu dönemde yeni yabancı şirketler kurularak madencilik faaliyetlerine başlamışlardır¹³.

4-Kömür Ocaklarında İş Mükellefiyeti

18 Ocak 1940 ve 3780 sayılı “Millî Korunma Kanunu”, 26 Ocak 1940 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁴. Bu kanun, hükümete, fiyatları tespit etmek, ürünlere el koymak, hattâ mecburî çalışma yükümlülüğü getirme yetkileri vermiştir. Savaş sırasında bilhassa maden sanayinde olmak üzere, mecburî çalıştırmadan yaygın şekilde faydalanılmıştır. İşte bu kanunun ilgili hükümlerinin uygulanmasında yaşanan olaylar Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda dile getirilmiştir. Zonguldak milletvekili Rebiî BARKIN’ın, seçim bölgesinde yapılan uygulama hakkında verdiği bilgilere göre, Millî Korunma Kanunu hükümlerince Safranbolu hariç olmak üzere Zonguldak Vilâyetinde 28-30 bin mükellef bulunmaktadır. Bunlar, 14-15 bin kişilik gruplar halinde vardiya sistemi ile 45’er gün süreyle çalıştırılmışlardır. Bir aylık sürelerin sonunda işçilere ödeme yapılmıştır. Birinci grup için 90-110 kuruş, ikinci grup için 110-120 kuruş, üçüncü grup için de 140-150 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bir aylık çalışma döneminde birinci gruptan 19.800 yevmiye, ikinci gruptan 108.997 yevmiye, üçüncü gruptan 172,278 yevmiye dağıtılmıştır¹⁵. Bu şekilde madenlerde mecburî

¹¹General Eyüp Durukan (Hatay), 25.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.374-375.

¹²İsmail Sabuncu (Giresun), 25.02.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.368-369.

¹³Turgut İleri, *a.g.e.*, s.139.

¹⁴*T.C. Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417, s.13213-13216.

¹⁵Dr. Rebiî Barkın (Zonguldak); 26.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.419-422.

çalışma sisteminin işsiz vatandaşlara önemli bir istihdam kaynağı oluşturduğu görülmektedir.

5- Maden Arama Faaliyetleri

a-Petrol

Türkiye’de petrol yatakları ve petrol arama faaliyetleri, 1931 yılından itibaren yoğun bir şekilde konuşulmaya başlanmıştır. Türkiye’deki petrol sahaları hakkında ilk bilgiler, 1931 yılı bütçe görüşmeleri sırasında İktisat Bakanı Mustafa Şeref Bey tarafından paylaşılmıştır ki buna göre, Türkiye’de oldukça geniş bir alanda petrol araştırması yapılmıştır. Arazinin jeolojik özelliklerine göre ulaşılan sonuçlar, üç kategoride ifade edilmiştir: Müsait, muhtemel, mümkün. Savur ve Nusaybin’in kuzeyindeki arazide kuvvetli petrol bulma ihtimali tespit edilmiştir. Sivas, Mürefte civarında mümkün kategorisinde sonuçlar alınmıştır. Sondaj yapılırsa yüzde 50 oranında kaynağa ulaşılacağı anlaşılmıştır. Konya, Kayseri, Ankara üçgeni arasında kalan yerlerde ümit olduğu; Van Gölü civarındaki Güzüt’te ümit olmadığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır¹⁶.

1936 yılında İktisat Bakanı Celâl BAYAR, petrol arama faaliyetlerinin güney hudutlarında Mürefte bölgesinde yoğunlaştığını, ancak henüz bir sonuca ulaşamadığını, bunun için sondaj yapmak gerektiğini ifade etmiştir¹⁷.

Aradan yıllar geçtikçe petrol aramalarındaki yetersizlikler eleştirilmeye başlanmıştır. Hatay milletvekili General Eyüp DURUKAN, bu konuda yaptığı bir konuşmada, Türkiye’de petrol arama işlerine, Cumhuriyet döneminden önce başladığını ifade etmiştir. Bu faaliyetler çok uzun bir süreye yayılmış, fakat bugüne kadar bize sevinç verecek bir sonuca ulaşamamıştır. Almanların Junkers firması ile uçak fabrikası kurulması için yapılan görüşmelerde, bu firma, ülkenin bazı bölgelerinde petrol arama izni de istemiştir. Petrol bulunduğu takdirde bunun nasıl işletileceği hakkında bir fikir beyan etmemekle beraber; bulunmadığı takdirde hiçbir masraf istemeyeceğini garanti etmiştir. Fakat bu teklif, hükümet tarafından kabul edilmemiş; kendi vasıta ve imkânlarımızla petrol arama teşebbüslerine girilmiştir. Bu olaydan sonra aradan 20 yıl geçtiği halde henüz bir sonuç alınamamıştır¹⁸.

Eyüp DURUKAN, 1950 yılındaki bir konuşmasında da İskenderun çevresindeki petrol arama çalışmalarından bahsetmiştir¹⁹.

¹⁶İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey (Burdur); 18.07.1931, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:3, s.182-183.

¹⁷İktisat Vekili Celâl Bayar (İzmir), 27.05.1936, TBMM, *TBMM ZC (5. Dönem)*, Cilt:11, s.269.

¹⁸General Eyüp Durukan (Hatay), 25.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.372-373.

¹⁹General Eyüp Durukan (Hatay); 25.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.1265.

Yapılan arama faaliyetlerine rağmen Türkiye’de niçin petrol bulunamadığı başka bir milletvekili tarafından şu sözlerle sorgulanmaktadır²⁰: “Memleketimizde petrol olduğu ihtimallerinin delillerini arz edecek değilim. Hattâ cenup hududumuzun 5-6 kilometre içerisinde zengin bir petrol kuyusu vardır ki, yalnız bu, memleketimizde. ihtimal ki çok derinlerde petrol olduğunun büyük bir delilidir. Bunu inkişaf ettiremiyoruz. Bunun için ne yapalım? Ecnebi bir mütehasıs mı getirelim? Bu, Genelkurmay’a bir ecnebi getirmekten farklı değildir. Kendi vesaitimizle bulmamız şarttır. Fakat kendi vesaitimizle de bir şey çıkmıyor. Bu nedendir?”

Türkiye’de petrol arama çalışmaları ile yakından ilgilenen Seyhan milletvekili Sinan TEKELİOĞLU, bu konuyu iki defa Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kuruluna taşımıştır. 1946 yılında yaptığı bir konuşmada, “Bundan aşağı yukarı beş sene evvel Reisicumhur Hazretlerine bizzat görmüş olduğum bir petrol menbaini arzetmiştim. Reisicumhur Hazretleri, o zaman İktisat Vekili bulunan zata emir verdiler. O zat bunu Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’ne havale buyurdular. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, ismini de bilmediğim, Sokoni Vakum Şirketi’nin bir mühendisine bu işi havale ettiler. O mühendis, bir zaman sonra cevap verdi: Petrol yoktur, dediler. Bu petrol, Toros silsilesinde ve Belededik mevkiindedir. Bu bir zaman su gibi ve bir sel halinde akmış ve o civarda bulunan halk bu petrolden tenekelerini doldurmuşlardı.” ifadelerine yer vermiştir²¹.

Sinan TEKELİOĞLU, son olarak 1950 yılında bu konuya temas etmiştir²²: “... Çukurova’da İncirlik’te aranan petrol senelerden beri aranır. Olmayan yerden petrol çıkar mı? Orada da yoktur... bundan yirmi sene evvel Torosların Karapınar mevkiinde bir maden suyu akmaya başladı. Bu bir petroldü. O sudan bir şişe doldurdum ve o zaman bakan olan Ali ÇETİNKAYA’ya götürdüm. O zaman uyudu. Meb’us olduğum için tekrar söyledim, oraya Vakoni şirketinden bir adam gönderdiler. O zat bana bir mektup yazıyor, orada petrol yok diyor. Tabii o müessese bizim petrolümüzü bulur mu? Bulduğu takdirde kendisinin burada duramayacağını bilmez mi?”

Bununla birlikte, ülkenin bazı bölgelerinde petrol bulunduğu hakkındaki bilgiler de dile getirilmiştir. İzmit’in Bahçecik köyünde petrolden elde edilen bitüm bulunduğu²³; Beşiri’de bulunan petrol üzerinde araştırmaların devam ettiği ifade edilmiştir²⁴. Rize’nin Mapavri (Çayeli) nahiyesinde sahilden denize doğru üç mil mesafede, 40-50 kulaç derinliğinde, denizde 45 santimetrekare genişliğinde bir delikten petrol fışkırdığı, Birinci Dünya Savaşı sırasında hükümete haber verildiği ve bir yabancı mütehasıs

²⁰Fatih Gökmen (Konya), 26.12.1946, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:3, s.532.

²¹Sinan Tekelioğlu (Seyhan), 26.12.1946, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:3, s.535.

²²Sinan Tekelioğlu (Seyhan), 25.02.1950, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:24, s.1256.

²³General Kâzım Sevüktekin (Diyarbakir), 28.05.1937, TBMM, TBMM ZC (5. Dönem), Cilt:18, s.361

²⁴Maliye Vekili Fuat Ağralı (Elâzığ), 27.05.194, TBMM, TBMM ZC (6. Dönem), Cilt:11, s.274.

getirilerek fennî araştırma yapıldığı, kaynağın zengin ve istifadeli olduğu, ancak çıkarılması için büyük masrafa ihtiyaç bulunduğu anlaşılmıştır²⁵. Fakat bundan bir yıl sonra, İktisat Bakanı Fuat SİRMEN tarafından Mapavri’de petrol olmadığı, yapılan araştırmaların olumlu sonuç vermediği açıklanmıştır²⁶. Bunlardan başka, Gercüş’te bitüm²⁷, Tunceli’de 260 sene önce bulunmuş olan petrol²⁸ ve Beşiri’de petrol olduğu ifade edilmiştir²⁹.

Aramaların olumlu sonuç verdiği tek bölge olan Raman’da günlük petrol üretiminin 1949 yılında 58 ton olduğu görülmektedir³⁰.

b-Kömür

Eskiden beri işletilmekte olan kömür yatakları konusu da zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine gelmiştir. Ereğli demir madenlerinde yaşanan problemlere dikkat çekilerek, bölgede Fransızların ürettikleri kömürleri rahatça satabildikleri halde, Türk madencilerinin kömürünün satılmasında sıkıntılar yaşandığı görülmektedir³¹. Ülkedeki sanayi tesislerinin ihtiyacının Zonguldak kömür üretimi ile karşılanamayacağı, bunun için stok yapmak gerektiğine dikkat çekilmektedir³². Linyit kömürünün yarısının toz olduğu, dolayısıyla zatürreeye sebep olduğu ifade edilmiştir³³.

İstanbul ve Ankara’da halka dağıtılan kok kömürü miktarları hakkında şu bilgiler dikkat çekmektedir: 1942-1943 senesi kış mevsiminde İstanbul’da 34.771 aileye 44.164 ton kok kömürü verilmiştir. 1943-1944 mevsiminde 47.420 aileye 46.629 ton kömür tevzi edilmiştir. 1944 yılında ise 58.066 aileye 55.618 ton kok kömürü tevzi edilmiştir. Ankara’da 1942-1943 yılında 21.803 aileye beyannâme verilmiş, 36.750 ton kömür tevzi edilmiştir. 1943-1944 yıllarında 32.960 aileye 43.473 ton kömür tevzi edilmiş; 1944-1945 yıllarında ise 32.960 aileye 55.199 ton kömür tevzi edilmiştir³⁴.

İşçi başına Türkiye’de günde 608 kilogram kömür üretimi gerçekleştiği bilinmektedir. Bu miktar Amerika Birleşik Devletleri’nde 4000, Polonya’da 2000, Ruhr havzasında 1692 kilogram olduğu şeklinde istatistik bilgiler dikkat çekmektedir³⁵.

1938-1948 yılları arasında kömür, krom, linyit ve krom üretim rakamları da şu şekilde verilmiştir:

²⁵ Esat Özoğuz (Kars), 26.05.1942, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:25, s.333.

²⁶ İktisat Vekili Fuat Sirmen (Rize), 27.05.1943, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.279.

²⁷ Aziz Uras (Mardin), 26.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.419.

²⁸ General Vehbi Kocagüney (Erzurum), 25.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.1258.

²⁹ Ali Rıza Esen (Siirt), 25.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.1264.

³⁰ General Vehbi Kocagüney (Erzurum), 25.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.1258.

³¹ Rahmi Bey (İzmir), 14.04.1925, TBMM, *TBMM ZC (2. Dönem)*, Cilt:18, s.12.

³² İktisat Vekili Sırrı Day (Trabzon), 25.05.1942, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:25, s.331.

³³ İzzet Arukan (Eskişehir), 26.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.412.

³⁴ Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen (Rize), 25.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.392.

³⁵ Rebiî Barkın (Zonguldak), 26.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.473.

Maden kömürü 1938’de 1.691.000 ton, 1949’da 2.654.000 ton,

Linyit kömürü 1938’de 668.000 ton, 1949’da 700.000 ton.

Krom 1949’da 166.000 ton, bakır 2.240 ton³⁶.

c-Diğer Madenler

Türkiye’nin maden kaynakları, bölge milletvekilleri tarafından değişik vesilelerle dile getirilmiştir. 1924 yılında Doğu Anadolu’nun kaynakları anlatılırken, bugün keşfedilmemiş demir, kömür madenleri, petrol kaynakları ve altın madenleri mevcut olduğu söylenmiştir. Bayburt’un âşârı elli bin altın; Muş’un senelik âşârı dört yüz bin altın idi. Diyarbakır’ın pirinçleri, Ergani Madeninin bakırı, Van’ın ormanları ihmal edilemeyecek kadar zengindir. Tunceli, maden kaynakları bakımından zengindir. Nazımiye kasabasında simli kurşun mevcuttur. Pülümür ve Çemişkezek’te linyit kömür madenleri bulunduğu dikkat çekilmiştir³⁷.

1928 yılında İktisat Bakanı, kükürt kaynakları hakkında şu bilgiyi veriyor³⁸: “... kükürt, Türkiye’de bağcılarının hastalıklarının tedavisinde birinci derecede lâzım bir maddedir ve hakikaten kükürt için harice verdiğimiz paraya da acınır. Çünkü memlekette bu maden mevcuttur. Fakat bir sermayedar çıkıp da bu madenleri şimdiye kadar işletmemiştir... Göztaşı da lâzımdır. Demir sanayi için lâzımdır. Petrol sanayi için lâzımdır.”

Krom madeni hakkında şu bilgilere tesadüf edilmektedir: “Buhran esnasında dışarıdaki düşük fiyatlara mukavemet eden madenlerden biri de krom madenidir. Cenubî (güney) Amerika’da, Brezilya’da bulunuyor. Bu suretle memleketlerinde fiilî bir inhisar temin eden mümtaz bir madendir.”

Tuz üretiminin artırılması talepleri de şu şekilde dile getirilmiştir³⁹: “Tuz istihlâki esasen şahıs itibarıyla mahdud olduğu için ucuzlatmakla istihlâki genişler bir madde değildir. Binaenaleyh tuzda tenzilât yapmak, bütçede fedakârlık yapmak demektir. Fakat arkadaşlar bugün vaziyet bu değildir, ... bu tuz meselesi, gerek hayvanat ve gerek çiftçi için çok ehemmiyetlidir.”

Eskişehir’de lületaşı üretimine de dikkat çekilmiştir. Lületaşı, Eskişehir’in eskiden beri en mühim servet kaynaklarından biridir. Geçmiş zamanlarda 10 bin amelenin çalıştığı dönemler olmuş; yılda 6-7 bin sandık lületaşı çıkarılmıştır. Ama son zamanlarda bu ocaklar ihmal edilmiştir. Halbuki önceki yıllarda önemli bir ihraç maddesi olmuş ve ülkeye büyük miktarda döviz kazandırmıştır. Bundan başka belli bir

³⁶Fahri Bük (Bursa), 25.02.1950, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:25, s.1270.

³⁷Osman Kadri Bey (Muş), 23.02.1924, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:6, s.254.

³⁸İktisat Vekili Mustafa Rahmi Bey (İzmir), 25.04.1928, TBMM, TBMM ZC (3. Dönem), Cilt:3, s.263.

³⁹Halil Menteşe (İzmir), 22.05.1935, TBMM, TBMM ZC (5. Dönem), Cilt:3, s.163.

işi olmayan vatandaşlar için de önemli bir iş sahası oluşturmuştur. Bu ocakların yeniden açılması, ülke menfaatleri açısından verimli olacaktır⁴⁰.

Çankırı'da Pelitçilik köyünde demir madeni bulunduğu, Çankırı milletvekili Akif ARKAN⁴¹; Toroslarda çok maden kaynaklarının bulunduğu Seyhan milletvekili Sinan TEKELİOĞLU tarafından dile getirilmiştir⁴².

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı ile birlikte Türkiye'de siyasî, hukukî, ticarî, sosyal, ekonomik, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. İşte bu alanlardan biri de madencilik olmuştur.

Önce Türkiye'nin maden varlığı tespit edilmiş, bu zenginlik kaynağını işletecek bir kurum olan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur. Daha sonra yapılan çalışmalarda maden havzaları tespit edilmiş, maden haritaları çizilmiş ve konu ile ilgili hukukî düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'nin maden rezervleri, elde edilen üretim miktarları tesbit edilerek ülke ihtiyacının karşılanmasına çalışılmıştır.

Bu dönemde dikkat çeken bir nokta, millî politikaların uygulanması olmuştur. 1954 yılına kadar petrol, kömür ve diğer madenlerin işletilmesi bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Konu ile ilgili genel bilgilere ilâve olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi'nden elde ettiğimiz bilgilerle, konunun vatandaşların gündelik hayatına yansımaları da takip edilmiştir. Özellikle kömür ocaklarındaki iş mükellefiyeti, maden arama ruhsatlarının düzenlenmesi ve halkın kömür ihtiyacının karşılanması hususlarında ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır.

Bu çalışmalardan sonra, Cumhuriyet döneminde, diğer alanlarda olduğu gibi madencilik alanında da başarılı bir dönem yaşandığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1-Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi ve Tutanak Dergisi

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (2.Dönem)*, Cilt:6, Ankara,1968.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (2.Dönem), Cilt:18, Ankara, 1976.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (3.Dönem), Cilt:3, Ankara.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (4.Dönem), Cilt:3, Ankara, 1931.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (5.Dönem), Cilt:3, Ankara, 1935.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (5.Dönem), Cilt:11, Ankara, 1936.

⁴⁰İzzet Arukan (Eskişehir), 26.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.414.

⁴¹Dr. Akif Arkan (Çankırı), 26.12.1946, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:3, s.534.

⁴²Sinan Tekelioğlu (Seyhan), 25.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.1256.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (5.Dönem)*, Cilt:18, Ankara, 1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (6.Dönem), Cilt:11, Ankara, 1940.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (6.Dönem), Cilt:25, Ankara, 1942.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (7.Dönem), Cilt:2, Ankara, 1943.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (7.Dönem), Cilt:10, Ankara, 1944.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (7.Dönem), Cilt:17, Ankara, 1945.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (7.Dönem), Cilt:20, Ankara, 1946.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8.Dönem), Cilt:3, Ankara, 1947.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8.Dönem), Cilt:24, Ankara, 1949.

2- Diğer Eserler

- AKALIN, Uğur Selçuk-Fuat TÜFEKÇİ, “Türkiye’nin Petrol Politikaları ve EnerjiÖzelleştirmelerine Bir Bakış”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Yıl:2014, s.51-66.
- Cumhuriyet Dönemi Madenciliğimiz*, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 2009.
- DEMİR, Özkan, “İkinci Dünya Savaşına Kadar Türkiye’de Madencilik Alanındaki Gelişmeler” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, Sayı:40, Şubat 2017, s. 478-490.
- İLERİ, Turgut, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Madencilik Politikaları (1923-1960)*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019.
- İLERİ, Turgut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madenciliğin Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak 2011, Cilt:19, No:1, s.287-296.
- KARTALKANAT, Ahmet A., “Cumhuriyet Döneminde Madenciliğimizin Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası”, *Jeoloji Mühendisliği*, Mayıs 1991, Sayı:38, s. 51-67.
- T.C. Resmî Gazete*, 22 Haziran 1935, Sayı: 3035.
- T.C. Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417.
- YURTOĞLU, Nadir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)”, *Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:20, Yaz 2017, s.145-168.